

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.4(1).2023.01

UDC 373.3.015.31:502J005.963-021.131

FORMATION OF KNOWLEDGE ABOUT THE ENVIRONMENT IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN THROUGH VIRTUAL EXCURSIONS

Tetiana Vasiutina

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor,

Professor of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-0253-1932>,
e-mail: t.m.vasyutina@npu.edu.ua

Olha Lukianchenko

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD),
Associate Professor,

Associate Professor of the Department
of Primary Education
and Innovative Pedagogy,

Dragomanov Ukrainian State University
9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-5554-0819>
e-mail: o.m.lukianchenko@npu.edu.ua

Abstract. The theme and content of the article are conditioned by the search for new forms, methods and means of forming knowledge about the environment among junior school students in the context of the security situation in the country. The article presents approaches to the interpretation of environmental components and their classification, in particular, the natural, subject (anthropogenic) and social environment. Based on the analysis of professional sources, the primary role of excursions, observations, didactic games, educational projects, research tasks in the formation of environmental knowledge in preschool and primary education is proved.

The article describes virtual excursions as an important form of teaching modern students, which differs from a real excursion by a virtual representation of real objects (museums, parks, city streets, etc.), creates conditions for independent observation and collection of necessary facts and is carried out with the help of technical means. The expediency of observing its stages is indicated: preparatory, main, post-excursion. Special attention is paid to the types of post-excursion work, such as: making handicrafts based on the ideas and patterns of the exhibits and presenting them in the classroom; developing thematic posters, notebooks or icons; creating oral monologues (stories, descriptions) independently and based on museum materials; compiling thematic photo albums and commenting on the elements on relevant topics of teaching; completing educational projects based on the results of what they have seen, etc.

The article offers a list of domestic and foreign services with virtual tours for primary school teachers: Google Art Project, Ukraine Incognita, AirPano and others.

The research attention is paid to the training of future teachers on the formation of pupils' knowledge of the subject environment through virtual tours in the framework of the special course «Learning through play». The stages of preparation of students for this activity are illustrated by means of works of art reflecting the concept of «time» and the human attitude towards it. The importance of using the method of philosophical dialogues to focus the attention of future teachers on the emotional states

associated with the joy of discovering new things as key factors in improving the effectiveness of the educational process in the context of the research problem is emphasised.

Key words: environment, virtual tours, methods and forms of forming knowledge about the environment, primary school students.

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.4(1).2023.01

УДК 373.3.015.31:502J005.963-021.131

ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ПРО ДОВКІЛЛЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

Васютіна Т. М.

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри початкової освіти та
інноваційної педагогіки,
Український державний університет імені
Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0253-1932>,
e-mail: t.m.vasyutina@npu.edu.ua

Лук'янченко О. М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та
інноваційної педагогіки,
Український державний університет імені
Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5554-0819>,
e-mail: o.m.lukianchenko@npu.edu.ua

Анотація. Тема та зміст статті зумовлені пошуком нових форм, методів та засобів формування у молодших школярів знань про довкілля в контексті безпекової ситуації в країні. Висвітлено підходи до тлумачення складників довкілля та їх класифікації, зокрема природного, предметного (антропогенного) і соціального довкілля. Доведено у результаті аналізу фахових джерел першочергову роль екскурсій, спостережень, дидактичних ігор, навчальних проєктів, дослідницьких завдань для формування у здобувачів дошкільної та початкової освіти знань про довкілля.

Охарактеризовано віртуальні екскурсії, як важливу форму навчання сучасних учнів, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів (музеїв, парків, вулиць міст тощо), створює умови для самостійного спостереження та збору необхідних фактів і проводиться за допомогою технічних засобів. Вказано на доцільності дотримання її етапів: підготовчого, основного, післяекскурсійного. Особливу увагу зосереджено на видах післяекскурсійної роботи, таких як: виготовлення виробів за ідеями та схемами експонатів і презентація їх на заняттях; розробка тематичних плакатів, лепбуків чи піктограм; створення усних монологічних висловлень (розповіді, опису) самостійно та з опорою на музейні матеріали; комплектування тематичних фотоальбомів і коментування елементів на відповідних темах уроків, виконання навчальних проєктів за результатами побаченого тощо.

Запропоновано перелік вітчизняних та зарубіжних сервісів з віртуальними екскурсіями для роботи вчителя початкової школи: Google Art Project, Україна Incognita, AirPano та інші.

Звернено дослідницьку увагу на підготовку майбутніх учителів до формування в учнів знань про предметне довкілля засобами віртуальних екскурсій під час вивчення спецкурсу «Навчання через гру». На прикладі творів мистецтва, в яких відображається поняття «час» та ставлення людини до нього, проілюстровано етапність підготовки студентів до виконання цієї діяльності. Наголошено на важливості використання методу філософських діалогів, фокусування уваги майбутніх учителів на емоційних станах, пов'язаних із радістю відкриття нового, як ключових факторів підвищення ефективності освітнього процесу в контексті проблеми дослідження.

Ключові слова: довкілля, віртуальні екскурсії, методи та форми формування знань про довкілля, молодші школярі.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Відповідно ідей НУШ реалізація змісту освіти невіддільна від формування в учнів базових знань про довкілля, його соціальну та природничу складову, взаємодію школярів із соціальним та природним оточенням. Однією із ефективних форм з доведеною ефективністю, здатною урізноманітнити навчання молодших школярів та забезпечити формування у них знань про природне, предметне (антропогенне) і соціальне довкілля є екскурсії. Проте у зв'язку з війною в Україні проведення реальних екскурсій не завжди є безпечним, тому більш доцільними стали віртуальні екскурсії, які набули популярності з упровадженням дистанційного навчання і можуть використовуватись вчителем за наявності елементарних технічних засобів та стабільного інтернет-зв'язку.

Проблему формування в здобувачів освіти цілісної картини світу через активну взаємодію з довкіллям в різні періоди розвитку вітчизняної педагогіки досліджували Н. Бібік, А. Богуш, В. Ільченко, К. Гуз, С. Морозюк, Е. Носенко, К. Седих, А. Степанюк, В. Сухомлинський, Ю. Фіалков та ін. Науково-методичний доробок цих авторів представлено розробленням теоретичних основ та методичної системи формування життєствердного образу світу дітей дошкільного віку та учнів закладу загальної середньої освіти, його основи – екологічного образу природи, системи занять у довкіллі як основних умов реалізації засад освіти стійкого розвитку, формування цілісної особистості. Створений ними навчально-методичний доробок реалізував засади освіти стійкого розвитку та підготовку учнів до міждисциплінарних досліджень (через систему інтегрованих курсів для дошкільця, початкової, основної, старшої школи) і фактично став підґрунтям сучасних інтегрованих курсів НУШ.

Важливим для розкриття проблеми формування знань про довкілля засобом екскурсій є глибоке переконання авторів, що однією з ключових форм реалізації ідей цілісності знань про етносоціоприродне довкілля є уроки серед природи, навчальні та пізнавальні екскурсії різної тематики і формату проведення тощо. Методичні орієнтири до організації та проведення віртуальних екскурсій та здійснення післяекскурсійної роботи висвітлено у публікаціях Є. Александрової, В. Бітаєва, С. Довгого та інших дослідників. На дидактичний потенціал віртуальних екскурсій звертають увагу такі науковці як: Ю. Малієнко, Т. Ремех, Л. Шавалда, Н. Філіпчук та інші.

Актуальність досліджуваної проблеми окреслила **мету статті** – висвітлити суть і методичні особливості проведення віртуальних екскурсій у початковій школі та досвід підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» до їх використання в процесі формування в учнів знань про предметне довкілля (на прикладі творів мистецтва).

У цьому зв'язку **завданнями**, на яких ми зосередимо в статті свою дослідницьку увагу, є: 1). визначення підходів до класифікації складників довкілля; 2). характе-

ристика суті віртуальної екскурсії, її структури та методичних особливостей проведення у сучасній практиці НУШ; 3). висвітлення практичного досвіду з підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання віртуальних екскурсій з метою формування в учнів знань про предметне довкілля (на прикладі творів мистецтва, де зображено час).

Для реалізації вказаних завдань ми використали низку теоретичних та емпіричних **методів**. Зокрема, аналіз фахових джерел з проблеми дослідження; спостереження основного масиву студентів; прогнозування – виведення судження щодо ефективності використання віртуальних екскурсій в освітньому процесі початкової школи для формування в учнів знань про довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації *першого завдання* нашої статті здійснено вивчення навчальних програм, довідкових і фахових джерел тощо на підставі якого констатовано, що поняття «довкілля» характеризують як: життєвий світ, що оточує дитину, в якому вона живе з перших днів свого життя, який вона пізнає і який дає їй можливість формувати образ свого «Я», себе як особистість; середовище життя, з яким жива істота пов'язана обміном речовин, енергії, інформації; середовище, що постає перед дитиною як цілісність (цілісна картина світу), у якому все органічно взаємопов'язано [3, с. 31]; у широкому розумінні цього слова – «це вся наша планета Земля, це Космос, це все те, що певним чином впливає і визначає життєвий цикл людини як біологічної і соціальної істоти; у вузькому розумінні – конкретне середовище, що оточує дитину безпосередньо (природне, предметне, соціальне)» [1, с. 11-12].

Дослідники А. Богуш, Н. Гавриш [1], О. Максимова [5], Т. Марчій-Дмитраш та інші класифікують довкілля за трьома категоріями: природне, предметне (антропогенне) та соціальне. Так, природне довкілля характеризується як явища природи, жива і нежива природа, які спостерігає, аналізує, синтезує та досліджує дитина, і у результаті формує інтегральний «образ природи» – це об'єднані та закріплені знання про природу. Предметне довкілля витлумачується як середовище в якому дитина проживає, це транспорт, мистецтво, техніка, побутове приладдя (посуд, одяг, меблі й т. д), тобто це речі створені людиною для нормального та комфортного проживання у природному середовищі. Соціальне довкілля потрактовується як певне об'єднання людей (суспільство); його люди створюють самостійно, враховуючи та користуючись певними законами і нормами спілкування, що формують суспільні матеріальні та духовні умови життєдіяльності кожної особистості.

Наукове зацікавлення становлять напрацювання, де вчені зосереджують свою увагу на формах і методах пізнання довкілля здобувачами дошкільної та початкової освіти. Так, дослідники з проблем дошкільної освіти А. Богуш, Н. Гавриш пріоритетну роль у пізнанні природного, предметного і соціального довкілля дітьми відводять спостереженням (безпосереднім, порівняльним, повторним), екскурсіям (екскурсіям-оглядам з розглядом предметів та бесідами про них, екскурсіям за межі закладу освіти), дидактичним іграм [1].

Співзвучною з думкою цих учених є позиція О. Максимової та Т. Марчій-Дмитраш. Так, О. Максимова, спеціалізуючись на ознайомленні дітей з суспільним довкіллям, виокремлює такі форми і методи роботи, як дидактичні, сюжетно-рольові, рухливі ігри, екскурсії, спостереження, розваги, свята. Особливу увагу дослідниця приділяє екскурсіям, наголошуючи на необхідності дотримання структури (підготовчого, основного та заключного етапів); важливості підбору загадок, прислів'їв,

віршів, ігор, продумуванні словникової роботи, проведенні попередньої роботи з актуалізації знань дітей; проведенні інструктажу з техніки безпеки [5, с. 54-55].

Автори Типової програми-2 Р. Шиян та інші вважають, що провідна роль у вивченні довкілля належить дослідженням (спостереженням, експериментам), екскурсіям, природоохоронній та проектній діяльності школярів [10, с. 24]. О. Савченко та авторський колектив Типової програми-1 наголошують на важливості збагачення освітнього процесу полісенсорним підходом, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів в довкіллі, сприйняття ними властивостей і якостей предметів і явищ природного і соціального оточення, спрямовуються у сферу пошукової діяльності. Відтак, вони пропонують «включення учнів в практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру, як от: дослідження-розпізнавання, дослідження-спостереження, дослідження-пошук» [9, с. 43], які можуть бути ключовими під час проведення екскурсій.

Відрефлектовуючи сказане, констатуємо важливість екскурсій як форми пізнання довкілля у сучасному освітньому процесі закладів дошкільної та початкової освіти. З уведенням карантинних обмежень, а тепер з безпековою ситуацією, традиційні екскурсії замінюються/доповнюються віртуальними, які стають важливим засобом підвищення ефективності якості навчання та виховання здобувачів освіти. Тому, втілюючи *друге завдання* статті охарактеризуємо суть віртуальної екскурсії, її структуру та методичні особливості проведення у сучасній практиці НУШ.

Варто відзначити, що у фахових джерелах, віртуальні екскурсії, розглядаються як організаційна форма навчання, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів (музеїв, парків, вулиць міст тощо) з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів (Є. Александрова, О. Подліняєва). До того ж, більшість музеїв, художніх галерей та виставкових комплексів використовують віртуальну реальність, щоб створити чітке та реальне зображення об'єктів.

Аналіз просторово-предметного середовища закладів загальної середньої освіти свідчить про те, що більшість з них оснащені комп'ютерами, швидкісним інтернетом, Smart-дошками, телевізорами, ноутбуками, мультимедійними проекторами тощо. Позитивом фактором є доступ цього обладнання до мережі й можливість використовувати додаток Google «Arts and Culture», сервісів Google Meet, Zoom, платформи Microsoft Teams тощо. Завдяки цьому забезпеченню діти і вчителі можуть провести віртуальну екскурсію (в музей, на підприємство тощо) та опрацювати її матеріали у післяекскурсійній роботі як під час навчання офлайн, так і онлайн.

Зауважимо, що як і будь-яка звичайна, віртуальна екскурсія має свої структурні елементи і методичні особливості їх втілення:

Підготовчий етап. Напередодні екскурсії вчитель ознайомлює школярів з тематикою та планом її проведення, пропонує учням декілька запитань, відповіді на які учні повинні знайти під час екскурсії. З метою підвищення зацікавленості школярів екскурсією, вчитель готує учням індивідуальні або групові завдання щодо вивчення окремих об'єктів. Обов'язковою умовою проведення реальної екскурсії є цільовий інструктаж учнів з техніки безпеки, а також певні правила поведінки під час екскурсії. Таким чином, вчитель формує на лише ключові поняття теми, а й забезпечує розвиток складників соціальної і громадянської, здоров'язбережувальної компетентностей через алгоритм дій у різних культурних місцях з урахуванням повітряних тривог. Водночас, для віртуальної екскурсії такий інструктаж не є обов'язковим.

Основний етап. Під час проведення віртуальної екскурсії доцільно використовувати розповідь з елементами бесіди за змістом екскурсійних експонатів / об'єктів, виконання схематичних замальовок (наприклад, старовинних предметів побуту, дитячих іграшок тощо), термінологічну роботу з ключовими словами. Органічним доповненням перебігу екскурсії буде робота із заздалегідь підібраними загадками, приказками, історіями походження екскурсійних об'єктів тощо.

Підсумковий етап. Як засвідчила практика роботи НУШ, найбільш ефективними видами роботи після перегляду віртуальної екскурсії / проведення реальної є: комплектування тематичних фотоальбомів і коментування елементів на відповідних темах уроків, виконання навчальних проєктів за результатами побаченого; створення усних монологічних висловлень (розповіді, опису) самостійно та з опорою на музейні матеріали, озвучення їх на відповідних уроках; рольові ігри, перетворення та інсценізація побаченого та прочитаного на текстових носіях; виготовлення виробів за ідеями та схемами експонатів і презентація їх на заняттях; розробка тематичних плакатів, лепбуків чи піктограм і т. д. [2, с. 239].

Методично цінним є доробок Малієнко Ю., Ремех Т. щодо можливостей різних застосунків для проведення віртуальних екскурсій. Автори наводять приклади кількох сервісів: Google Art Project (<https://bazilik.media/ne-vykhodiachy-z-domu-virtualni-ekskursiimuzeiamy-i-ne-tilky>) – найбільша інтернет-платформа, де зібрано світову культурну спадщину людства; дає змогу здійснити віртуальні екскурсії 184 музеями світу; Україна Incognita (<http://incognita.day.kyiv.ua/>) – інтернет-проект всеукраїнської газети «День», у якому акумульовано унікальні матеріали з історії України та краєзнавства; представлені віртуальні зали 27 найкращих музеїв України; AirPano (<https://www.airpano.com/>) – змістовний, найбільший у світі ресурс із 360° панорамами; зйомка світлин для створення панорам проводиться винятково з повітря – з дрону, вертольоту, повітряної кулі, дирижабля [4, с. 259-260].

Вартими уваги є сучасні вітчизняні сервіси, на яких розміщено добірки музеїв для організації віртуальних екскурсій як в Україні, так й в світі. Зокрема, це <https://bit.ly/3uRDZII>; <https://bit.ly/3FUhysC>; <https://bit.ly/3HKLAjM> та інші. Аналіз їхнього контенту засвідчив наявність цікавого матеріалу, який вчитель початкової школи може використати в роботі, переслідуючи різні навчально-виховні цілі. А саме, проведення віртуальних екскурсій у: Острозький замок, Дубенський замок, Заповідник «Поле полтавської битви», Садиба Котляревського, Будинок Кочубея, Національний військово-історичний музей, Музей Григорія Сковороди [7]; «Музеї просто неба», Музей ретроавтомобілів «Машини часу» в Дніпрі, Музеї анатомії й лісових звірів та птахів НУБІП, Національний музей космонавтики імені Корольова й садиба Корольова в Житомирі, Будинок-музей Тараса Шевченка на Майдані Незалежності в Києві, Музей мінералів у Києві [6]; Музей метеликів у м. Київ (<http://surl.li/bykbf>), Музей видатних діячів української культури (<https://www.youtube.com/watch?v=cs6q8ZInzbnk>), Національний музей українського народного декоративного мистецтва (<https://www.youtube.com/watch?v=qLhvvFL0DBQ>), Національний художній музей України (<https://www.youtube.com/watch?v=lCmC40Y4TNM>) та інші.

Реалізуючи *третє завдання* статті – висвітлення практичного досвіду з підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання віртуальних екскурсій з метою формування в учнів знань про предметне довкілля – опишемо досвід фахової підготовки студентів з цього питання.

Позитивні результати було отримано у процесі вивчення майбутніми вчителями спецкурсу «Навчання через гру» при опрацюванні підтеми «Час», оскільки вона є ключовою під час опанування молодшими школярами уявленнями про просторово-предметне середовище. Головним засобом для роботи обрано твори мистец-

цтва, де відображається час (предметне довкілля), а формою організації освітнього процесу – віртуальні екскурсії. Доречним, на нашу думку, є дотримання принципів прагматичного підходу в підготовці майбутніх учителів до формування в учнів знань про предметне довкілля засобами віртуальних екскурсій, згідно яких студенти набувають досвіду практичного втілення вивченої теми у процесі викладання в студентській мікрогрупі. Ключовим є зосередження своєї уваги на відчутті радості від пізнання нового з теми, поринання у навколишній світ через сприймання світу в різних контекстах: художньому, літературному, музичному тощо [12]. На основі фіксації почуттів, які викликаються творами мистецтва, відбувається підбір і корекція студентами відповідних методів навчання молодших школярів.

Провідним у підготовці майбутніх учителів до виконання досліджуваної діяльності є використання методу філософських діалогів (G. Helskog) [11]. Так, студентам поставлені завдання щодо з'ясування філософського контексту категорії «час». За допомогою цього методу вони намагалися для себе зрозуміти: чому за всі часи існування цивілізації люди зверталися до цієї категорії, чи можна керувати часом тощо. Розмірковуючи над цими питаннями, студенти одночасно робили проєкцію на пошук відповідних методів донесення даної категорії до учнів початкової школи, в тому числі й через постановку проблемних запитань: «Чому на головних площах міста ще з минулих століть були розташовані годинники?», «Як правильно навчитися розподіляти свій час?». Таким чином, студенти з'ясували, що поняття «час» є однією із значущих для філософської думки і є об'єктом вивчення від античних часів до сучасності.

На наступному етапі майбутнім учителям запропоновано зробити фото-відео колекцію творів мистецтва (живопису, музичного, літературного, архітектури) як елементів предметного довкілля, в яких би відображалось поняття «час» та ставлення людини до нього. На підтвердження логічності запропонованого завдання, наведемо думку Н. Копистянської, яка стверджує, що «кожна епоха, кожний мистецький напрям, течія мають певну основу в розвитку філософії свого часу, і одночасно митці стають співтворцями цієї основи, нерідко і її зачинателями. Митці у своїх творіннях розкривають як частку власного світобачення своє розуміння і відчуття часу (індивідуального і суспільного, почасти загального в цю епоху, у цьому середовищі) і створюють своєрідний художній світ з художнім часом, простором і ритмом його плину» [8].

Незамінним засобом для виконання цього творчого завдання стало використання віртуальних екскурсій у додатках Google «Arts and Culture», платформ Google Art Project, проєктах Україна Incognita, AirPano тощо. Контент названих ресурсів уможливує здійснення самостійного пошуку студентами різних творів мистецтва, як за певною тематикою за заданим культурним установам певного історичного періоду, так і за окремо обраним культурним об'єктом. Спостереження основного масиву студентів за роботою під час віртуальних екскурсій засвідчило наявність емоційно-піднесеної атмосфери на занятті, задоволення здобувачів освіти від глибокого занурення у культурний об'єкт, споглядання та аналіз його деталей, можливість більш детально встановити певні характерні риси «почерку» творця в контексті філософської категорії «час» у предметному довкіллі тощо.

Заключний (презентативно-рефлексивний) етап роботи з підготовки студентів до формування в учнів знань про предметне довкілля на прикладі поняття «час» у творах мистецтва з використанням віртуальних екскурсій полягав у: створенні презентації за результатами роботи; обґрунтуванні доцільності підбраного змісту і методів навчання молодших школярів; аналізі власного емоційного стану при відкритті раніше невідомих творів мистецтва. Головним стало прогнозування ефективності використання віртуальних екскурсій в освітньому процесі початкової школи (дидактична мета, тематика, формат проведення (під час онлайн / офлайн навчання)), розробка

педагогічних умов, за яких стан захоплення, радості відкриття нового під час роботи з творами мистецтва має з'явитися у молодших школярів і, як наслідок, підвищити ефективність формування в них знань про предметне довкілля.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, освітні віртуальні екскурсії – ефективна форма як навчання молодших школярів, так і фахової підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» до професійної діяльності. Характеризуємо віртуальну екскурсію як форму організації освітнього процесу, яку можна проводити в умовах онлайн / офлайн навчання за допомогою технічних засобів. Така екскурсія сприяє виконанню завдань здобувачами освіти, пов'язаних з різними об'єктами природного, антропогенного та соціального довкілля (музеїв «просто неба», природних та архітектурних пам'яток, історичних постатей, експонатів музеїв тощо) і підвищує ефективність процесу формування у них цілісної особистості.

Перспективним вважаємо уведення у фахову підготовку майбутніх учителів спецкурсу, безпосередньо пов'язаного з екскурсійною роботою в системі освіти, де пріоритетним буде формування у них здатності розробляти власні освітні реальні та віртуальні екскурсії містами, музеями України та світу, ботанічними садами та парками, створювати на основі побаченого відеопродукти, анімаційні ролики різної тематики для молодших школярів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богущ А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : Підручник для студ. вищ. навч. закладів. Вид. 2-ге. Київ : ВД Слово, 2015. 408 с. URL: <https://bit.ly/3OuPPBU>
2. Васютіна Т. Дидактичні можливості музейної педагогіки та віртуальних екскурсій у навчанні молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск № 29, 2020. С. 236-242. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_1/35.pdf
3. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж. Освітня програма «Довкілля». Концептуальні засади. Інтеграція змісту природничо-наукової освіти. Київ; Полтава, 1999. С. 31.
4. Малієнко Ю., Ремех Т. Віртуальні екскурсії в контексті онлайн-навчання учнів. *Музейна педагогіка в умовах пандемії COVID-19* : збірник матеріалів доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Київ, 27 травня 2021 р.) / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. С. 258-262. URL: <https://bit.ly/3SbUgBa>
5. Максимова О. О. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с. URL: <https://bit.ly/45HvL6r>
6. Марковська М. Досліджувати, не виходячи з дому. 29 онлайн-музеїв, аби урізноманітнити уроки. 2022. URL: <https://bit.ly/3FUhysC>
7. Трум Л. 10 найкращих віртуальних екскурсій в Україні. 2020. URL: <https://bit.ly/3uRDZIJ>
8. Копистянська Н. Час / художній час : до питання про історію поняття і терміна. *Вісник Львівського національного ун-ту. Серія : Філологія*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка. 2008. Вип. 44. Ч. 1. С. 219-229. URL: https://lingua.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/12/nonna_articles.pdf
9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. 2022. URL: <https://bit.ly/3WDasPQ>
10. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас. 2022. URL: <https://bit.ly/45D7UFM>
11. Helskog G. H. Searching for Wisdom the Dialogos Way. In L. Amir (ed.), *New Frontiers in Philosophical Practice*. Cambridge Scholars Publishing Ltd. 2017.

12. Pavlenko V., Kondratiuk O., Vasiutina T., Lukianchenko O., Bobrovytska S., Koval V. Praxeological Orientation of Professional Training Formation of Future Primary School Teachers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. № 14(2). P. 330-347. URL: <https://ideas.repec.org/a/lum/rev1r1/v14y2022i2p330-347.html>

REFERENCES:

1. Bohush, A., Havrysh, N. (2015). *Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkilliam u doshkilnomu navchalnomu zakladi* [Methods of introducing children to the environment in a preschool educational institution] : Pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakladiv. Vyd. 2-he. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo». Retrieved from: <https://bit.ly/3OuPPBU> [in Ukrainian].
2. Vasiutina, T. (2020). Dydaktychni mozhlivosti muzeinoi pedahohiky ta virtualnykh ekskursii u navchanni molodshykh shkoliariv [Didactic possibilities of museum pedagogy and virtual excursions in Primary school education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Topical Issues of the Humanities: an inter-university collection of scientific papers by young researchers from the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 29, 236-242*. Retrieved from: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_1/35.pdf [in Ukrainian].
3. Ilchenko, V. R., Huz, K. Zh. (1999). Osvitnia prohrama «Dovkillia». Kontseptualni zasady. Intehratsiia zmistu pryrodnycho-naukovoï osvity [Conceptual principles. Integration of the content of natural science education]. Kyiv ; Poltava [in Ukrainian].
4. Maliienko, Yu., Remekh, T. (2021). Virtualni ekskursii v konteksti onlain-navchannia uchniv [Virtual tours in the context of online learning for students]. *Muzeina pedahohika v umovakh pandemii COVID-19 : zbirnyk materialiv dopovidei uchasnykiv Vseukrainskoho kruhloho stolu, m. Kyiv, 27 travnia 2021 r. S. O. Dovhyi (Ed.)*. Kyiv : Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy», 258-262. Retrieved from: <https://bit.ly/3SbUgBa> [in Ukrainian].
5. Maksymova, O. (2022). Oznaïomlennia ditei z suspilnym dovkilliam [Familiarisation of children with social environment] : navchalnyi posibnyk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. Retrieved from: <https://bit.ly/45HvL6r> [in Ukrainian].
6. Markovska, M. (2022). Doslidzhuvaty, ne vykhodiachy z domu. 29 onlain-muzeiv, aby uriznomanitnyty uroky [Explore without leaving home. 29 online museums to enhance your lessons]. Retrieved from: <https://bit.ly/3FUhysC> [in Ukrainian].
7. Trum, L. (2020). 10 naikrashchykh virtualnykh ekskursii v Ukraini [10 of the best virtual tours in Ukraine]. Retrieved from: <https://bit.ly/3uRDZIJ> [in Ukrainian].
8. Kopystianska, N. (2008). Chas / khudozhnii chas : do pytannia pro istoriiu poniattia i termina [Time/artistic time: on the history of the concept and term]. *Visnyk Lvivskogo nacyonalynogo unyversytetu. Serya : Fylogiya. Lviv : LNU im. I. Franka – Bulletin of Lviv National University. Series: Fylogiya. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 44, 219-229*. Retrieved from: https://lingua.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/12/nonna_articles.pdf [in Ukrainian].
9. Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. 1-2 klas [Typical educational programme developed under the guidance of O. Savchenko. 1 st-2 nd grade]. (2022). Retrieved from: <https://bit.ly/3WDasPQ> [in Ukrainian].
10. Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Shyiana R. B. 1-2 klas [Typical educational programme developed under the guidance of R. B. Shiyan. 1-2 grade]. (2022). Retrieved from: <https://bit.ly/45D7UFM> [in Ukrainian].
11. Helskog, G. H. (2017). Searching for Wisdom the Dialogos Way. In L. Amir (ed.), *New Frontiers in Philosophical Practice*. Cambridge Scholars Publishing Ltd. [in English].
12. Pavlenko, V., Kondratiuk, O., Vasiutina, T., Lukianchenko, O., Bobrovytska, S., & Koval, V. (2022). Praxeological Orientation of Professional Training Formation of Future Primary School Teachers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 14(2), 330-347*. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/lum/rev1r1/v14y2022i2p330-347.html> [in English].